

OPPONENSI VÉLEMÉNY

TÓTH JÓZSEF: „A hazai élelmiszergazdasági koordinációs terek működési tapasztalatai” c. MTA doktori értekezésről.

MTA Titkársága Doktori Tanács Titkársága	
Kft./Érk.	2023 OKT 05. n.
Kiadószám:	90126842/DT-D
Érk. azonosító:	
Melléklet:	

1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

A nyugati típusú piacgazdaságra való áttérést a közép- és kelet európai politikai átalakulás egyik fontos céljaként határozták meg, Magyarországot is beleértve. A megvalósítás folyamata hosszadalmasan elhúzódott, és jelenleg még nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy az átalakulás elérte a tetőpontját. E folyamat hatása a nemzetgazdaság számos területén megfigyelhető. Azt azonban joggal állíthatjuk, hogy a mezőgazdasági és élelmiszeripari ágazatban a lakosság számára érzékelhetően egy új korszak felé történő elmozdulás volt tapasztalható.

A politikai és gazdasági makrokörnyezet megváltozása újszerű vállalkozásokhoz, valamint a piacok és egyéb gazdasági cserekoordinációs terek újrakonfigurálásához vezetett a különböző gazdasági egységek között. Figyelembe véve a kialakuló gazdasági struktúrát mozgató alapvető tényezőket, nem meglepő, hogy a közgazdászok és a gazdaságkutatók már korán az élelmiszergazdaságra irányították figyelmüket.

Mi indokolja az egyöntetű elemzést ebben az összefüggésben? A válasz a gazdasági tranzakciók területének kiválasztására vonatkozó világos irányelvek megállapításával adható meg. Nem elegendő például, ha a piaci folyamatok változatlanok maradnak, miközben egyidejűleg az élelmiszeripari cégek nem megfelelő működési hatékonyságuk miatt hátrányba kerülnek az importált termékekkel szemben. Hasonlóképpen, abban az esetben, ha az egyes cégek hatékonyan használják ki belső erőforrásaikat, de tartózkodnak a szaktudás és az információk megosztásától a piaci partnerekkel, nem képesek sikeresen és időben elvégezni belső folyamataik és erőforrásaik szükséges fiatalítását és átszervezését. Ennélfogva a konszenzusorientált vizsgálat alaptétele az, hogy a gazdasági tranzakciók szervezése több szférán belül történik, és az egyik szféra elkülönítése a többitől a gazdaság általános működési hatékonyságának hibás értékelését eredményezheti.

Ezért fontos megvizsgálni a cserekoordinációs tér kiválasztására vonatkozó irányelveket. A vállalatelmélet és a tranzakciós költségek elmélete elemeinek integrálásával a disszertáció szerzője kísérletet tett arra, hogy elméleti keretet adjon a koordinációs tér dimenzióinak témájához. A koordináció kérdése fontos szerepet tölt be a közgazdaságtan terén. A hagyományos közgazdasági elmélet a piacot és a vállalatot különálló és független koordinációs

rendszernek tekinti. A hibrid koordinációs mechanizmusok elterjedése és sokfélesége az elmúlt évtizedekben kétségeket ébresztett a koordinációs mechanizmusok elkülönült és különálló kizárólagos létezésével kapcsolatban. Fontos azonban megjegyezni, hogy a piacot a vállalathoz hasonlóan nem szabad csak koordinációs mechanizmusként értelmezni. Ehelyett úgy kell felfogni, mint működésük eredményét, illetve mint azt az arénát, amelyben működnek. A hibrid formák, például a klaszterek jelenléte azt mutatja, hogy a koordináció konkrét kontextusát a koordinációs mechanizmusok eltérő arányai határozzák meg.

A disszertáció elsődleges kérdései leginkább a mezőgazdaság és az élelmiszerpiacok koordinációs dinamikájára irányulnak. A tanulmány keretében a szerző célja az egyes cégek vagy a cégek meghatározott csoportjai (klaszterek) által mutatott piaci magatartás jellemzőinek vizsgálata a némileg torzult piaci körülmények között. Az áruforgalom számos területe, amely magában foglalja a piacokat, a vállalkozásokat és a klasztereket, a gazdaság alapvető összetevői. Ezek a területek olyan sajátos tulajdonságokkal rendelkeznek, amelyeket nem lehet megfelelően megragadni vagy jellemezni a hagyományos leíró statisztikákkal. A disszertáció célja tehát az, hogy az élelmiszergazdaság működését megfelelő ökonometriai módszerekkel elemezze és értékelje.

1990 és 2010 között tanulmányainak elsődleges területe a különböző koordinációs tereken belül a különböző szereplők által mutatott versenyképességi jellemzők, valamint e koordinációs terek eredendő tulajdonságainak vizsgálatára összpontosított. A 2010-től a jelenlegi évtizedig terjedő időszakban a kutató olyan vizsgálatokkal foglalkozott, amelyek célja azoknak a tényezőknek a megértése, amelyek hozzájárulnak a vállalkozások, vállalatok és a hozzájuk kapcsolódó hálózatok versenyképességéhez a különböző koordinációs tereken belül. A versenyképesség növelésének lehetőségét a szerző az élelmiszergazdaság területén belüli innováció vizsgálatán keresztül véli beazonosítani. A Schumpeter által meghatározott innovációs stratégia megvalósítása kulcsfontosságú a hosszú távú növekedés és fejlődés eléréséhez a különböző piaci környezetek minden résztvevője számára, akár egyéni, akár társadalmi szinten. Az innováció különböző formáinak - termék-, technológiai/folyamat-, szervezeti vagy piaci innováció - következetes megvalósítása és felhasználása a kedvező piaci pozíció elérésének alapvető fundamentumaként szolgál. Az ilyen gyakorlatok elmulasztása végső soron azt eredményezi, hogy a szervezetek lemaradnak a fogyasztókért folytatott kielezett küzdelemben. Az innováció tanulmányozása a piaci hatékonyságra, az üzleti versenyképességre és a vállalati együttműködés hatékonyságára vonatkozó kutatási eredmények és felhalmozott információk átfogó integrációjának tekinthető, amelyek néha klaszterekben valósulnak meg.

A doktori értekezés tárgya Tóth József fenti területeken kifejtett és számottevő munkásságának tudományos összegzése. Az értekezés átfogó képet nyújt a több mint három évtizedes időszakot átfogó tudományos eredményekről és azok gyakorlati következményeiről. A szerző saját kutatócsoportja által végzett kutatások bemutatása mellett nemzetközi munkatársak hozzájárulásait is tartalmazza, így gazdagítva a bemutatott munkaanyagot. Ez a jelölt szervezési és együttműködési képességeinek elismeréseként szolgál. A választott vizsgálati témák nagyfokú érdeklődést és mélységet mutatnak, a kapott eredmények pedig jelentős értéket képviselnek.

RÉSZLETES ÉRTÉKELÉS

Tóth József értekezése két nagy témakörből tevődik össze, két egymásra épülő és egymásból építkező közgazdasági-, üzleti- és társadalmi gondolkör kifejtési kereteként szolgálva. Az első részben a jelölt a cseretranszaksiós terek jellemzőit kutatja. Fő kutatási kérdései itt arra irányulnak, hogy a gazdaság egészében zajló csere (aminek a tárgya alapvetően áru, szolgáltatás, információ és tudás), mennyire kiegyensúlyozott a cserekoordinációs partnerek között. Alapvető tézise szerint ezek a koordinációs terek (piac-, vállalat- és klaszter) egymással párhuzamosan és egymásba fonódva léteznek és a köztük történő választást alapvetően a tranzaksiós költségek határozzák meg. A tranzaksiós költségek az egyes terepeken közvetlenül azonban nem mérhetők, ezért a jelölt mindhárom koordinációs tér működési hatékonyságának elemzésével közelíti ezt a közgazdasági kategóriát.

A disszertáció két fő fejezetre tagolódik. Az első fejezet a piacműködésnek a rendszerváltással párhuzamosan kialakult jellemzőit vizsgálja, előbb a húsiparra, majd a tejiparra összpontosítva. A feldolgozóipar kétségtelenül meghatározó a magyar élelmiszergazdaság vizsgált két ágazatában, teljesen lefedve így az egész élelmiszerláncot. A piaci tranzaksiók hatékonysága egyben a piacműködés hatékonyságát is jelzi. A piac működését azzal jellemezhető, hogy a keresleten és a kínálaton túl további tényezők is meghatározzák a folyamatokat és biztosítanak - ha ideiglenesen is - előnyt egyes szereplőknek vagy csoportnak, ezáltal torzítva annak működését. A két kiválasztott gazdasági ágazat terepet biztosít ezeknek a gazdasági kutatásoknak a valós tényeken alapuló vizsgálatihoz. A vállalati és ágazati versenyképesség az első fejezet következő témája, amelyet a húsipar példáján mutat be a jelölt. A húsiparban az 1980-as évek óta többlet vágási kapacitás van jelen, amelyet a vágósertések állományának jelentős csökkenése miatt nem tudtak kihasználni, miközben a költségek terheltek a feldolgozást. Ennek a krónikus forgatókönyvnek az elemzéséhez az OCRA-t használt, hogy az

erőforrás-felhasználás hatékonyságát becsülni tudja. Az első fejezet utolsó tanulmánya a vállalkozások közötti regionális klaszter-együttműködést elemzi. Ebben feltárja, hogy a klaszter-specifikus információk és azok összetevői a legfontosabb napi cseretranzakciót jelentik a klasztertagok között. Ez a tudás a klaszter működésén keresztül többdimenziós érdekeltséget, vagyis értéket teremt, és segíti a vállalkozások sikerességét. Az adatok azt is megmutatják, hogy a cégek versenyképességét megőrző innovációk a találmány ötletekből származnak. Ezt a tanulmányt követi a második fejezet, amely kizárólag a magyar élelmiszeripar innovációjával foglalkozik. A második fejezet első tanulmánya a borvidékek innovációs folyamatainak nyitottságát vizsgálja, valamint azt, hogy a láncban megelőző, vagy következő partnerek vesznek-e részt az ötletalkotásban, -fejlesztésben és -piacosításban. A második tanulmány a közép-magyarországi élelmiszerláncban (termelők, feldolgozók, kereskedelem) működő kkv-kat vizsgálja az innováció szempontjából. A tudásszerzés az innováció kulcsa, és befolyásolja a vállalati teljesítményt. Fő kérdése az volt, hogy az innovációs nyitottság, a vállalati abszorpciós és adaptív képesség és az innovációs teljesítmény hogyan függ össze. Értékelte, hogy a nyitottság és a dinamikus képességek hogyan hatnak mind a négy innovációs területre (termék, technológia, szervezet és piac), és beazonosította az "innovatív" és a "nem innovatív" csoportokat. A disszertáció az élelmiszeripari innováció európai perspektívájával zárul, amely elemzés a Community Innovation Survey (2012) adatain alapul. A felmérés szerint a vizsgált 12 európai ország vállalkozásainak 54%-a kérdőívben felsorolt 12 innovációs tevékenység közül egyet sem folytatott a vizsgálatot megelőző 3 év alatt. Kelet-Európa és benne Magyarország az átlagnál rosszabbul teljesített. A vizsgálat kimutatta, hogy az innovációs teljesítményt befolyásolja a hálózati kapcsolatépítés gyakorisága és intenzitása, valamint az innovációbarát stratégia meghatározó egy ország innovációs képességeire vonatkozóan. A disszertáció teljes terjedelme mellékletekkel együtt 145 oldal, benne 40 táblázat, 12 ábra és 5 függelék, valamint az irodalomjegyzék. A felhasznált bibliográfiai források száma 244.

KRITIKAI ÉSZREVÉTELEK

2. A PIACMŰKÖDÉS HATÉKONYSÁGA – A SERTÉSPIAC FEJLŐDÉSE AZ 1990-ES ÉVTIZEDBEN

A rendszerváltást megelőző évtizedben és a rendszerváltás alatt a sertés- és sertéshúságazat drasztikusan megváltozott. Vajon ezek a javulások egy átláthatóbb, hatékonyabb és versenyképesebb piacot jeleznek? Erre a kérdésre a makrogazdasági ártrendek elemzésével keresi a választ a jelölt. A disszertáció elemzései azt mutatják, hogy az 1990-es években javult az ágazat marketingstruktúrája. Az egyéb piaci intézmények reformjával, mint például a

decentralizáció és az alacsony feldolgozási koncentráció, ill. a sertéstenyésztők erősödő alkupozíciója növelhette a piac és az árak hatékonyságát.

A vizsgálatok először arra terjedtek ki, hogy a termelői- kiskereskedelmi árak közötti különbséget elégségesen magyarázza-e a marketing költségek alakulása. Ezen költségek becslésére indirekt mutatókat, illetve ezek idősorait használta. Az elemzés erőssége, hogy figyelembe vette a kockázatot, továbbá az állami beavatkozások tényét.

A következő kérdés arra vonatkozott, hogy az árinformáció milyen irányban hat: letről, a termelőtől felfelé a feldolgozók- majd kereskedők irányába, vagy fordítva. Az elemzések azt mutatják, hogy ebben az időszakban a kiskereskedelmi árakat a mezőgazdasági árak határozzák meg, és nem fordítva.

A piacműködés torzulásának egyik jele az aszimmetrikus áralakulás, amikor a láncban valamelyik szereplő képes kihasználni a piacműködés adta fölényét és bizonyos ideig olyan jövedelmeket élvez, ami tiszta piaci körülmények között nem adódna számára. A jelölt elemzése során arra a következtetésre jutott, hogy amikor a termelői reálár csökken, a kiskereskedelmi ár első emelkedése még ugyanabban a hónapban a fogyasztói ár csökkenését eredményezi. Ezt a csökkenést további csökkenés követi a következő két hónapban. Fontos megjegyezni, hogy az árak kiigazítása nem azonnali, mint az áremelések esetében. Ez azt jelenti, hogy a feldolgozók és a kereskedők egy bizonyos ideig visszatartják azt a nyereséget, amelyet egy versenypiaci környezetben a fogyasztóknak adtak volna át: az árkiigazítás időtartama 0,8 hónap, amikor a termelői árak csökkennek, de csak 0,1 hónap, amikor a termelői árak emelkednek.

Kritikai megjegyzésem arra vonatkozik, hogy az egész sertéshús piac működését nem túlzás egyetlen fogyasztói jószág, a sertéscomb fogyasztói árának alakulásából levezetni?

3. A PIACMŰKÖDÉS HATÉKONYSÁGA – A TEJPIAC FEJLŐDÉSE AZ EZREDFORDULÓN

Második koordinációs terepként a magyarországi tejágazat piaci dinamikáját vizsgálta 1995 és 2003 között. Ez a tanulmány azt vizsgálja, hogy a tejpiacon belüli árak milyen mértékben igazodtak a piaci dinamikához, valamint azt, hogy ezen a vertikumon belül melyek azok a kulcsfontosságú szereplők, akik a legjelentősebb hatást gyakorolják az árak alakulására. A tejpiacon belüli árszimmetria jelenléte indokolja az ártranszmisszió átfogó vizsgálatát. A vertikum különböző ágazataiban az inflációval kiigazított áralakulási tendenciákat vizsgálva nyilvánvalóvá vált, hogy a piac nem mutat tökéletes versenyt. Ehelyett oligopolisztikus struktúrára utaló áringadozások figyelhetők meg. Az ökonometriai elemzés célja annak

megállapítása volt, hogy a magyar tejpiac árdinamikája alulról felfelé vagy felülről lefelé irányuló megközelítést követ-e. Emellett fontos cél volt még, hogy felmérje a vertikális ellátási lánc különböző szintjei közötti, valamint az egyes vertikális szinteken belüli szimmetrikus és időben késleltetett ártranszmisszió mértékét. Ezek az eredmények kulcsfontosságúak ahhoz, hogy megértsük ezen árdinamikák lehetséges hatását a vizsgált időszakban bekövetkezett tejpiaci válságra.

Ugyanakkor *kritikai észrevételt* kell tenni arról, hogy a tej vertikum ezen állapota még az EU csatlakozás előtti időszakra vonatkozik. Mindenképpen szükség lenne az azóta tovább élesedő versenyben a piacműködés jelenlegi helyzetének feltárására és a megfelelő agrárpolitikai következtetések levonására.

4. A VÁLLALATI MŰKÖDÉS HATÉKONYSÁGA – A HAZAI HÚSIPAR AZ EZREDFORDULÓN

A vállalati műveletek koordinációs kérdései a jelölt második koordinációs témája. A hierarchia és az utasítás szabályozza a gazdasági koordinációt a vállalkozásban, ahol a munkavállalók követik a vezetés és az irányítás utasításait. Adott technológiai szint mellett a piac értékítélete méri a vezetés és a munkavállalók teljesítményét. A versenyképes szervezetek prosperálnak, míg a kevésbé versenyképesek elszenvedik a hátrányukat. Ezért a jelölt megközelítése a vállalatok piaci sikerének tényezőit vizsgálja.

A különböző szintű gazdasági tevékenységet koordinálóknak (állam és vállalat) sajátos feladataik vannak. Az élelmezési rendszerben a piaci és a bürokratikus (állami) együttműködés miatt mindkettőre vonatkozóan prioritásokat kell meghatározni. A nemzetgazdaság az állami koordináció versenyképességét mutatja. Ez az agrárpolitikai célok erőforrás-felhasználásának hatékonyságához kötődik. Az árat elfogadó termelő versenyképessé válhat és növelheti pozícióját azáltal, hogy költségeit úgy módosítja, hogy azok a lehető legnagyobb mértékben tükröződjének az egyensúlyi árban. Magyarországon koncentrált élelmiszeripar működik. Természetesen a különböző iparágak jelenlegi állapota és fejlődése az előző évtizedben nagyon eltérő volt. Az iparági koncentráció ellenére Magyarország piacgazdasága minden élelmiszeripari vállalatot árérzékennyé tesz. Így a költségkihasználás és a termékgyártás hatékonyságának növelése, amely a vállalati versenyképesség növelésének egyik legjobb módja, belső kérdéssé válik. A jelölt javaslatot tesz egy új vizsgálati módszer (OCRA) használatára a vállalati versenyképességi elemzésekhez. Ezzel az eljárással feltárta a húsipari vállalkozások és élelmiszeripari iparágak költségkihasználási és terméktermelési hiányosságait.

Kritikai észrevételként vetem fel, hogy a bemutatott módszer eredményei nem kerültek verifikálásra más, általánosabban elfogadott és alkalmazott nemparaméteres módszerek (pl. DEA) eredményeivel.

5. REGIONÁLIS KLASZTEREK MŰKÖDÉSI HATÉKONYSÁGA – TUDÁSTEREMTÉS ÉS HASZNÁLAT A MAGYARORSZÁGI BORVIDÉKEKEN

A regionális klaszterek a földrajzi sűrűsödést szemléltetik. A tanulmány szerint a hazai borvidékek tipikus regionális csoportosulások. A borvidékeket a közös értékkel és egyedi vonásokkal rendelkező minőségi borok határozzák meg. Mivel bármelyik termelő gyenge minőségű terméke rontaná az összes többi termelő hírnevét, a borvidéki piac szereplőinek együtt kell működniük és meg kell osztaniuk tudásukat e cél elérése érdekében. A regionális klasztertagok megosztják egymással az információkat és a speciális tudást. A gyakori érintkezés miatt az információ és a tudás átadása itt nem feltétlenül szándékolt, de a kapcsolatok intenzitása és gyakorisága biztosítja ennek létrejöttét.

A klaszterek, különösen a regionális klaszterek továbbá etikusan is képesek koordinálni. A helyszín, a rendszeres személyes találkozások, a közös alapelvek és a kölcsönös bizalom a klasztertagok számára még fontosabbá teszi az információ- és szaktudás megosztását. A szerződéses és érdekalapú ipari klasztereknek lényegesen kisebb ezen képességük.

A tanulmányban a tudás hasznosítását és a magyar bor sikerességét vizsgálja a jelölt. Az elmúlt évtizedben Magyarország lemaradt a prémium és szuperprémium borok felé mutató világméretű trendtől. A jelölt szerint ez a borágazatban kulcsfontosságú és folyamatosan változó információ- és tudásátadás hiánynak is tulajdonítható. A tudás, a vállalati sokszínűség egyik legfontosabb szempontja, bár nem nyilvánvalóan, de sok tekintetben befolyásolja a sikert. A szerző arra a következtetésre jutott, hogy a magyar boripari vállalatok a hálózati tudás fejlesztésével és kiaknázásával lehetnek sikeresek.

Kritikai észrevétel: túlságosan szűkre szabta a hivatkozott OTKA T 0468 kutatás empirikus eredményeinek bemutatását. Éppen a kérdőíves felmérés adhatott volna jelentős hangsúlyt és alátámasztást a tudás- és innováció témaköréhez.

6. NYITOTTSÁG A BORVIDÉKI INNOVÁCIÓBAN

Az egymástól való tanulás, a készségek fejlesztése és a nyílt innováció ösztönzése általánosan elismert fogalmak, bár az agrár-élelmiszeripari kutatások némelyike vitatja ezek érvényességét. Az ebben az ágazatban működő kkv-k hagyományos kulináris termékeket állítanak elő és forgalmazznak helyi és családi receptek és eljárások felhasználásával. Az együttműködést és a

nyílt innovációt a szervezeti és pénzügyi korlátok leküzdése egyik módjának tekintik, de sok élelmiszeripari kkv számára kockázatot is jelentenek a költséges erőforrások megtérülésére nézve. Az ötletelésben vagy a kereskedelmi forgalomba hozatalban való együttműködés szintén befolyásolhatja a megtérülési kockázatokat. Ez a tanulmány a nyílt innovációval foglalkozik a kkv-k innovációs folyamatainak különböző fázisaiban az agrár-élelmiszeripari ágazatban. A borágazatban a kreatív marketingmódszereket "exkluzív" és "titkos" receptekkel kell ötvözni a termékminőség megkülönböztetéséhez, ami problematikusá teszi a kérdést. A bor értéket teremthet, és prémium bor feldolgozott agrárélelmiszer. A magyar prémium és szuperprémium borágazat az elmúlt években lemaradt a világtrendektől. Az empirikus vizsgálatot két dolog teszi egyedivé: a jelölt által végzett empirikus felmérés az elsők között vizsgálja az innovációt és a versenyképességet a magyar agrár-élelmiszeripari ágazatban, és azon kevesek egyike, amelyek a nyílt innovációs kihívásokkal foglalkoznak. A borágazat 20 éve fenntartható gazdasági növekedést generál számos fejlődő országban, különösen az "új borvilág" olyan országaiban, mint Chile és Dél-Afrika. A megnövekedett érdeklődés mellett a borászati vállalatoknak ki kell találniuk, hogyan alakítsanak ki külső kapcsolatokat (pl. együttműködési hálózatokat) más vállalatokkal és kutatóintézetekkel, hogy sikeres innovációs rendszert hozzanak létre anélkül, hogy leértékelnék egyedi és magasan specializált eszközeiket és tudásukat. E tanulmány fő kutatási kérdése az, hogy mi készíti a borászati vállalatokat a nyílt innovációs rendszerek kialakítására. A jelölt "szétválasztja" a nyílt innovációs folyamatot, és megvizsgálja, hogy a borászati vállalkozások nyitottsága változik-e a különböző fázisokban, és vannak-e közös jellemzők. A dinamikus képességekre, nevezetesen a vállalkozások alkalmazkodó és befogadó képességeire összpontosít az innováció három döntő szakaszában: az ötletgenerálás, a fejlesztés és a piacra jutás nyílt innovációja során. Az alacsony technológiai színvonalú vállalkozásokat, különösen az agrár-élelmiszeripari kkv-kat a nyílt innovációs szakirodalom zártnak tekinti. A magyar borászatban azonban a nyílt innováció széles körben elterjedt: a szervezetek 25-30%-a hoz létre és forgalmaz új ötleteket partnerekkel. A jelölt második következtetése az, hogy a nyitottság csökken, ahogy a szervezet innovál. Más szóval, a magyar borászati cégek inkább a koncepcióalkotás és a fejlesztés során hasznosítják a külső ötleteket, mint a kereskedelmi forgalomba hozatal során.

Kritikai észrevétel: a disszertáció 88. oldalán a 26. táblázat eredményei csak nagyon kis mértékben mutatnak szignifikáns kapcsolatokat. Mégis lehetséges ezekre alapozva átfogó következtetéseket levonni?

7. INNOVÁCIÓ A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI ÉLELMISZERGAZDASÁGI KKV-KNÁL

A tanulmány a magyar élelmiszeripari kkv-k tudásgenerálását, felhasználását és koordinációs innovációit vizsgálja. Célja az innovációs jellemzők feltárása az élelmiszerlánc mentén, valamint az innovációs hajlandóság és a vállalati jellemzők közötti kapcsolat feltárása. Kettős innovációs és empirikus szakirodalmi hozzájárulás jellemzi a tanulmányt. Az élelmiszeripari innováció kutatásának szakirodalmi világszerte növekszik, bár a közép- és kelet-közép-európai térségben korlátozott. A javasolt kutatás a teljes élelmiszerláncra kiterjed, beleértve a termelést, a feldolgozást és a kiskereskedelmet, ellentétben a korábbi értékelésekkel, amelyek a feldolgozási innovációra koncentráltak. Fontossága és a közgazdaságtanban széles körben elterjedt kutatása ellenére az innovációnak nincs egységes definíciója vagy használata. A jelölt a szakirodalom alapján termék-, folyamat-, szervezeti és piaci innovációt különböztet meg. A korábbi kutatások számos külső és belső innovációs hajtóerőt mutattak ki. A szerző a tanulmányban a piaci siker elemeit vizsgálja. Ezek közül néhány közvetlenül érinti a gyártást (termék, műszaki folyamat stb.), míg mások közvetve befolyásolják az értékesítést, mint például az exportorientáció és a kapcsolathálózati tevékenység. A Közép-magyarországi régió kis- és középvállalkozásaiból álló, rétegzett mintás vizsgálat során 231 kitöltött kérdőív érkezett. Feltáró főkomponens-elemzést végeztek, hogy megtaláljuk azokat az elemeket, amelyek segítik a vállalati különbségek, valamint a vállalati jellemzők és az innovációs hajlandóság közötti kapcsolat magyarázatát. A csoportátlagokat összehasonlította e különbségek meghatározásához. Ezután regresszióelemzéssel végzett annak meghatározására, hogy a főkomponensek hogyan befolyásolták az innovációt. Ezek után a vállalkozások innovációs képességének a piaci pozícióra gyakorolt hatását vizsgálta. Ezt a K+F-kiadások, az innováció, az export/import orientáció, a hálózatépítés intenzitása és az értékesítés közötti regresszióelemzéssel értékelte. A feltáró és regressziós elemzések azt mutatták, hogy a belső K+F és a piaci reagálóképesség magyarázza az innovációt. Az empirikus bizonyítékok azt jelzik, hogy a magyarországi élelmiszeriparban az innovációs alkalmazkodás az élelmiszerlánc egyes szakaszai szerint változik. Eredményeik azt sugallják, hogy a magyar élelmiszer-gazdaság innovációs tevékenységének fellendítéséhez széles körű innovációs stratégiákra van szükség az ágazatban.

Mindenképpen kritikaként kell megjegyezni, hogy hiányzik az elemzésből az agrárpolitikai tanúságok levonása, ill. megfelelő ajánlások megfogalmazása az innovációs stratégiára vonatkozóan.

8. A NYITOTT INNOVÁCIÓ SZEREPE A MAGYARORSZÁGI ÉLELMISZERGAZDASÁGI KKV-K MODERN ÉLELMISZERLÁNCOKBA VALÓ BEKAPCSOLÓDÁSÁBAN

Az innovációs teljesítmény kulcsfontosságú a versenyképesség szempontjából. Az innováció különösen fontos a magyar élelmiszerláncban, amely hagyományosan nemzetközileg orientált, de a korábbi időszakokban a minőség és az innováció nem volt prioritás. A tanulmány fókuszában a nyitottság és a vállalkozások innovációs magyarázó képessége állt.

Technológiai szempontból a teljes élelmiszerlánc egy érett iparág, ahol az áttörő innováció ritka, és a fokozatos innovációkat a vevőkkel, beszállítókkal és más üzleti partnerekkel és intézményekkel való intenzív konzultáció révén fejlesztik ki.

A tanulmány a műszaki, termék-, szervezeti és piaci innovációt vizsgálta. Az innovációs területek az ökonometriai számítások szerint különböznek. Szorosan összefügg a termék- és a piaci innováció. A szervezeti innováció elmarad a technológiai innovációtól, ami azt jelzi, hogy az új technológiák szervezeti változásokat eredményeznek.

Az eredmények jelentős innovációs különbségeket mutatnak a három élelmiszerlánc-szint között. A feldolgozók innoválnak a leggyorsabban mind a négy kategóriában és összességében is. A nyitottság és az abszorpciós képesség a feldolgozóknál magasabb, a termelőknél pedig a legalacsonyabb.

Az élelmiszerlánc nyitottsága minden területen csökkenti az innovációs időt a félig nem-parametrikus probit modell szerint. A versenyre való nyitottság a külső tudásnak köszönhetően növeli az innovációs hajlandóságot. A kereskedők kevésbé találékonyak, mint a feldolgozók a technológia, a termék- és szervezeti innováció és az innovációs hajlandóság terén. A termelők felülmúlják a kereskedőket a technológiai és termékinnovációban.

A tanulmány döntő következtetése, hogy az élelmiszerlánc és a versenytársak nyitottsága eltérő. A versenytársak felé való nyitás akadályozza a termékinnovációt és az innovációs hajlandóságot. Így a nyílt innovációs rendszerek létrehozását és fenntartását támogató politikai döntéshozóknak és érdekelteknek ezt figyelembe kell venniük az ilyen rendszerek kialakításakor.

Legfontosabb és átfogó kritikaként az fogalmazható meg, hogy az innovációs döntések vizsgálatából teljes mértékben kimarad maga a döntéshozó személy. Mindenkire jellemző egy, a személyes attribútumai alapján meghatározott magatartás, ami messzemenőig kihat az innovációs döntésekre is (pl. van, aki kerüli, mások pedig kifejezetten keresik a kockázatos helyzeteket, márpedig az innovációs döntéshozatalt alapvetően jellemzi annak kockázatos volta).

9. INNOVÁCIÓS HÁLÓZATOK AZ EURÓPAI ÉLELMISZERIPARBAN

A kutatóknak, a politikusoknak és a menedzsmentnek meg kell érteniük, hogy az innováció és a teljesítmény hogyan hat a nagy- és kisvállalkozásokra. Az innováció és a vállalati teljesítmény közötti kapcsolat megértése az EU Lisszaboni Szerződése óta egyre fontosabbá vált. A vállalati innováció sikere javítja a gazdasági teljesítményt, a növekedést, a foglalkoztatottságot és a jövedelemszintet. Az európai innovációs teljesítményértékelés azt mutatja, hogy az uniós tagállamok között nagy a különbség az innováció terén elért előrehaladásban. A mérsékelt innovátorok közé tartozik a legtöbb dél-európai ország és a 2004-es EU-tagállamok. A skandináv és Benelux államok, az Egyesült Királyság és Németország vezetik az európai innovációs ranglistát, míg Bulgária és Románia az utolsó helyen áll. Innovációs szempontból az élelmiszer-gazdaság lassabban halad, mint a technológia által lehetővé tett más ágazatok. Ez a tanulmány európai empirikus elemzéssel vizsgálja, hogy a hálózat mérete és intenzitása hogyan befolyásolja az innovációs teljesítményt. A kutatás az élelmiszer-feldolgozó ipar innovációs erőfeszítéseit vizsgálja a figyelembe vett európai országokban. A kutatás arra is törekszik, hogy azonosítsa e cégek innovációs mozgatórugóit.

A kutatás legfőbb kritikája, hogy egy évtizeddel ezelőtti adatokra épít. Hogyan lehetne becsülni a jelenlegi helyzetünket innovációs szempontból?

ÖSSZEGZÉS

Összefoglalva, Tóth József ezzel a disszertációval nagy mértékben járult hozzá új tudományos eredményekhez. Egyértelműen látszik, és a dokumentumokkal is alátámasztott, hogy a munka a jelölt több évtizeden át tartó kitartó munkájának eredménye. Valószínűleg az is elfogadható, hogy a matematikai megközelítések alkalmazása még soha nem volt ilyen közel a magyarországi mezőgazdasági termelés gyakorlatához. Emellett az aszimmetrikus árelemzés és az OCRA felhasználása jelentősen hozzájárult az agrárgazdasági alkalmazások eszköztárának bővüléséhez.

Mivel úgy gondolom, hogy a szerző által a dolgozatban közölt eredmények elegendőek ahhoz, hogy a Magyar Tudományos Akadémia doktori címet adományozzon, indítványozom a nyilvános vita megszervezését. Sikeres védelem esetén javaslom továbbá, hogy a jelöltnek a tudományok doktora fokozatot adományozzák.

ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A jelölt – dicséretes módon – a téziseiben foglalta össze új tudományos eredményeit. Ezeknek száma a téziszfüzet alapján 36, ami egyrészt szokatlan a tudományos művek körében, másrészt

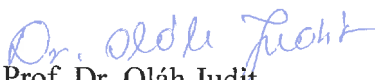
viszont ezek jelentős mértékben összefüggenek egymással. Önmagában mindegyik tézis új-, illetve újszerű tudományos eredményeket összegez a jelölt saját – elsősorban és hangsúlyozottan – empirikus kutatásai alapján. Szinte mindegyik kutatási eredményről megállapítható, hogy ilyen vizsgálatokat a szerző kutatásai előtt még nem végeztek Magyarországon, így igen jelentős a hozzájárulása a diszciplína tudományos fejlődéséhez és gyarapításához. Tekintettel a körülményekre a disszertáció bírálójának az a szerep jut, hogy ezeket az új tudományos eredményeket megpróbálja csoportokba szedni. Ennek megfelelően az értekezés alábbi új tudományos eredményeit tekintem mérvadónak és súlyukat tekintve igen jelentősnek:

1. A szerző elsőként és sikeresen alkalmazta az ártranszmissziós vizsgálatokat a hazai élelmiszergazdasági kutatásokban. Ennek során egyértelműen igazolta, hogy a hús- és tejszektorban az 1990-es években és az ezredfordulón jelen volt az aszimmetrikus ártranszmisszó, és ez szignifikánsan és negatívan hatott a termelőkre.
2. Ugyanakkor azt is igazolta, hogy az ármeghatározódás az élelmiszerláncon belül nem a feldolgozóktól visszafelé, a termelők irányába, hanem fordítottan hatott. Egyúttal (a tejszektorban) bizonyította, hogy az árak a kereskedőtől a feldolgozók irányába határozódtak meg.
3. Az empirikus megfigyelésen alapuló eredményei egyértelművé tették, hogy a szőlő-bor ágazatban a regionális klaszterek (borvidékek) együttműködésben a legfontosabb tranzakciók a tudáscserében öltenek testet. Igazolta továbbá, hogy az így akumulált tudás lehet az alapja egy-egy borvidék sikerességének. Ennek keretében azt is egyértelműsítette, hogy a nyitott innováción alapuló ötletek vállalaton belüli továbbfejlesztése nemzetközi sikerességhez is vezet.
4. A magyarországi élelmiszergazdasági kkv-k vizsgálatával igazolta és egyértelművé tette, hogy az innovációhoz kapcsolódó komponensek meghatározó szerepet játszanak a vállalkozások árbevételben mért sikerességében. Ugyanakkor kimutatta, hogy az innovációs kapacitások sokkal szignifikánsabban különböznek az élelmiszerlánc egymást követő szintjein, mint az árbevételben kifejezett nagyságuk szerint.
5. Az európai országokkal való összehasonlításban megállapította, hogy az élelmiszeripari innovációs tevékenység hazánkban kevésbé jellemző, mint a vizsgált országok átlagában. Ökonometriai vizsgálataival egyértelműen igazolta, hogy ennek hátterében a hazai élelmiszeripari vállalkozások hálózati kapcsolatainak gyengesége, illetve ezek intenzitásának alacsony foka húzódik meg. Ugyancsak szignifikáns meghatározó ebben a tekintetben a nemzetközi versenynek való kitettség is.

A JELÖLTNEK A VÉDÉSEN FELTEENDŐ KÉRDÉSEK

1. Milyen szakpolitikai intézkedéseket tart szükségesnek, hogy az ágazatban jelen lévő, de nem kellően hatékonyan inspiráló tudás- és tapasztalat a jövő nemzedékek számára is elérhető és hasznosítható legyen?
2. Milyen intézkedések és szabályozás változások kellenek ahhoz, hogy az élenjáró országok és hazánk között tapasztalt innovációs távolságot csökkenteni tudjuk?

Debrecen, 2023. szeptember 29.

Prof. Dr. Oláh Judit
egyetemi, MTA doktor

